DIN SFRAGISTICA ȚĂRILOR ROMÂNE: MONEDA - INSTRUMENT PENTRU SIGILARE[*]

MIHAI-BOGDAN ATANASIU[**], TUDOR-RADU TIRON[***]

Abstract:
Private sigillography in Moldavia and Wallachia in the seventeenth century had specific authentication methods. Broadly speaking, it represented the impression of a (heraldic, iconographic, etc.) seal or the fingerprint. In addition to these basic variants, ink or lampblack coin impressions were also encountered, which gave the appearance of using a veritable seal.
By exploiting document collections such as those of the Romanian Academy Library, the National Library of Romania, and the Iași County Service of the National Archives, the authors discovered nine documents issued by private individuals in both Moldavia and Wallachia, including 11 seal impressions made using ancient and medieval/premodern coins. The objective of the present research is to identify as precisely as possible the types of coins used for sealing, an investigation followed by conclusions drawn from this fascinating historical endeavour.
Keywords: *sigillography; numismatics; heraldry; coin authentication; Romanian Principalities.*

Problematica folosirii sigiliilor sau, în locul acestora, a unor obiecte mai puțin obișnuite pentru autentificarea documentelor din spațiul moldo-muntean, în veacurile trecute, a făcut deja obiectul a numeroase studii cu caracter mai general ori mai special, publicate de autori precum Constantin Moisil[1], Emil Vârtosu[2], Dan Cernovodeanu[3], Maria Dogaru[4], Filofteia Rînziș[5]. Alături de acestea, există, desigur, o sumedenie de alte resurse – asupra cărora nu vom insista – trecute în revistă atât în unele studii pe care le-am publicat în 2016 (pe marginea unui memoriu din 1719 al

[*] O primă formă a acestui studiu a apărut în limba engleză, cu titlul *Numismatics and Sigillography*, în ATANASIU, TIRON 2024: 315-335. Autorii mulțumesc, și pe această cale, doamnei Lilia Dergaciova (Institut für Numismatik und Geldgeschichte, Viena) și domnilor Lucian Munteanu (Institutul de Arheologie din Iași al Academiei Române), Emanuel Viorel Petac (Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române, București), Adrian Gheorghe (Institut für den Nahen und Mittleren Osten, Ludwig Maximilians-Universität, München) și Alexandru Pînzar (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași) pentru precizările și observațiile oferite în timpul documentării acestui studiu.

[**] Departamentul de Științe Socio-Umane, Institutul de Cercetări Interdisciplinare al Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, Romania; bogdan.atanasiu@uaic.ro.

[***] Comisia Națională de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, București, Romania; trtiron@yahoo.com.

[1] MOISIL 1927-1928: 126-149; MOISIL 1935-1942: 180-184.

[2] VÎRTOSU 1956: 333-558; VÎRTOSU 1960: 333-346.

[3] CERNOVODEANU 1972: 589-595; CERNOVODEANU 1977:165-175.

[4] DOGARU 1978: 315-337; DOGARU 1976; DOGARU 1980: 123-133.

[5] RÎNZIȘ 1982: 171-174; RÎNZIȘ 1987: 325-334.

boierimii oltene)[6] sau în 2019 (referitor la utilizarea sigiliilor de către clasa nobiliară în Moldova pre-modernă)[7], cât și în *Bibliografia sigilografiei românești*, apărută în 2019[8].

Documentele ajunse până la noi relevă, însă, și o altă veche realitate sigilografică, extrem de puțin cunoscută și deloc cercetată până acum: moneda ca instrument de validare a actelor încheiate între particulari.

Acoperind, în mod sigur, perioada secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea, informațiile care au stat la baza prezentului studiu au fost adunate, în special, în urma parcurgerii colecțiilor digitalizate de documente istorice, moldovenești și muntene, din păstrarea Bibliotecii Academiei Române, a Bibliotecii Naționale a României, a fondurilor aflate la Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale, dar și a actelor editate, cu facsimil, în colecțiile consacrate, precum *Documente privind istoria României*, seriile A (Moldova) și B (Țara Românească), *Documenta Romaniae Historica*, seriile A (Moldova) și B (Țara Românească) sau *Documente privitoare la istoria Orașului Iași* (vol. I-X). Desigur, cum editorii acestora din urmă nu au semnalat niciodată utilizarea unei monede drept sigiliu, cercetarea noastră a apelat, în mod exclusiv, la imagini. În acest sens, colecțiile digitalizate menționate au adus o informație vizuală net superioară celei desprinse din facsimilele edițiilor tipărite. Acolo unde a mai fost posibil, pentru cazurile identificate inițial, confirmate mai apoi – sau nu – a fi sigilări cu monedă, s-a apelat la documentul sursă din arhive, acolo unde impresiunile au fost studiate din perspectiva modalității aplicării, precum și a dimensiunilor, aspecte fundamentale pe care fotografiile din catalogul digital sau cele din facsimile nu le puteau releva.

Cercetarea noastră a avut în vedere, exclusiv, documentele încheiate între particulari, acte a căror validare a fost obținută prin semnătură și/sau pecete. Reamintim în acest context că dreptul de a avea un sigiliu era larg răspândit, după cum arăta Emil Vârtosu: „...cei ce nu aveau un sigiliu personal, *nu aveau pentru că nu-i prea simțeau nevoia*, iar nu *pentru că nu se cădea să-l aibă*... (subl. n.)"[9].

Impresiunile sigilare de pe documente ne dezvăluie coexistența unui număr însemnat de tipuri:

- însemne heraldice (steme sau elemente de steme);
- reprezentări iconografice (sfinți, figuri mitologice, efigii de funcție);
- redări de nume ori monograme;
- compoziții rustice (abstracte ori concrete);
- amprente papilare;
- impresiuni cu geme, nasturi și monede.

Este dificil de stabilit o corelare între tipurile de mai sus și categoriile sociale cărora le aparțineau participanții la încheierea unui act. Cu cât utilizatorul peceții avea un statut mai însemnat, cu atâta crește șansele de a asuma o stemă, de a se prevala de o gemă antică ori de a avea dreptul la o pecete de funcție (aceasta din urmă arătându-l în chip de dregător, cu toiagul funcției în mână). În sens invers, cu cât averea și cultura celui în cauză erau mai reduse, cu atâta scădea accentul pus pe marcarea propriei identități printr-un simbol. Așa se ajungea la reproducerea aceluiași sigiliu pentru mai mulți utilizatori[10] – recordul pare a fi de 12 ori, înregistrat pe un act din

[6] LAZĂR, TIRON 2016: 270-273.
[7] TIRON, ATANASIU 2019: 309-335.
[8] SZEMKOVICS, MUREȘAN 2019.
[9] VÎRTOSU 1960: 333.
[10] VÎRTOSU 1960: 333-334.

1600[11] – ori, încă și mai simplu, la imprimarea degetelor în cerneală, pentru neștiutorii de carte. De aici formule precum „pentru credință ne-am pus și iscăliturile și degetele”[12], „eu […] cu tot neamul ne-am pus degetele ca să se creaze”[13] sau, pentru „mai mare credință, pusu-mi-am pecete cu degetul”[14], punerea amprentei digitale în tuș având, din punct de vedere juridic, aceeași tărie cu punerea peceții. Desigur că, pentru autentificarea actelor, conținutul simbolic al reprezentărilor sigilare nu avea nici o importanță, fiind necesară doar *prezența impresiunii pe document*. S-ar putea reține doar regula neuzurpării însemnelor domnești, respectiv a sigilării în ceară roșie[15].

Tot Emil Vârtosu, în urmă cu aproape șapte decenii, a fost cel care a semnalat utilizarea monedelor în loc de sigilii, reținând patru exemple de acest fel și descriind situația în următorii termeni: „...cunoaștem și cazuri, foarte rare, când, în secolul al XVII-lea, în Moldova, unii dintre semnatarii unui zapis, uneori însuși emitentul lui – neștiutori de carte – folosesc drept sigiliu inelar personal, pe care nu-l au în realitate, o monedă străină, întipărind-o în fum sau cerneală...”[16]. Într-o notă a materialului său, Vârtosu amintea observația pe care Mihai Costăchescu o făcuse, pe marginea textului unui act datat 25 iulie 1625, referitor la o vânzare din satul Ivănești, document pe care era ceva ce „...pare a fi o monedă romană...”[17]. Chiar dacă în prezent nu se mai știe nimic referitor la soarta acestui act (ceea ce a făcut imposibilă examinarea impresiunii), observația lui Costăchescu duce cu 100 de ani în urmă prima semnalare a acestei problematici.

În anii ’70 ai secolului trecut, heraldistul Jean Nicolas Mănescu a întreprins o amănunțită analiză a unui lot de 73 de documente din colecția Bibliotecii Academiei Române, trecând în revistă un important număr de impresiuni sigilare particulare. Rămas din păcate nefinalizat[18], proiectul *Sigilografia privată în Țara Românească (1626-1632)*, a adus și cea dintâi evaluare statistică a problemei: din 207 impresiuni, Mănescu a identificat un singur caz de monedă folosită în loc de sigiliu; deși procentul rezultat este redus, totuși, dacă îl raportăm la un interval de numai șase ani, acest caz unic nu este chiar lipsit de semnificație.

Pornind de la exemplele semnalate de către Emil Vârtosu și Jean Nicolas Mănescu, am inițiat o nouă investigație, ale cărei rezultate constituie subiectul studiului de față. Au fost reținute și propuse spre identificare și analiză 11 impresiuni, în tuș sau negru de fum, obținute cu ajutorul unor monede. Toate acestea se regăsesc pe nouă acte încheiate între particulari, dintre care șase au fost emise în Moldova (7 martie 1621; ante 4 aprilie 1622; 1640; 25 aprilie 1643; 11 iulie 1669; 17 noiembrie 1720) și trei în Țara Românească (26 februarie 1626; 15 noiembrie 1635; 16 martie 1645). În paralel, există alte două situații, pe documente emise în Țara Românească, în care am constatat utilizarea unor instrumente monetare pentru sigilare, ale căror impresiuni de slabă calitate fac, însă, imposibilă identificarea respectivelor monede: primul caz, pe un act din 2 aprilie 1634[19], o

[11] DIR A XVI/IV: 290-291, Nr. 354 (act din 30 mai 1600).

[12] DRH A XIX: 314-315, Nr. 226 (act din 1 august 1627/1628).

[13] DRH A XXI: 78, Nr. 72 (act din 12 mai 1632).

[14] DRH A XXII: 124, Nr. 114 (act din 7 mai 1634).

[15] VÎRTOSU 1960: 334.

[16] VÎRTOSU 1956: 533-535.

[17] VÎRTOSU 1956: 534, nota 2. Costăchescu a văzut și copiat actul la un anticar.

[18] Un dosar cu diferite însemnări ale regretatului autor pe această temă se află în colecția personală a lui Tudor-Radu Tiron.

[19] Biblioteca Academiei Române, București, fond „Documente istorice” (în continuare, abreviat BAR, Doc. ist.), CXLVII/30. Actul a fost publicat, fără facsimil, în DRH B XXIV: 301, Nr. 227. Cel care a folosit această monedă ca instrument de sigilare a fost unul dintre martori, Gheorghe logofăt, grec de origine după semnătura sa în limba greacă.

sigilare făcută cu ceea ce pare a fi o monedă otomană (Pl. I.1); al doilea caz, pe un act din 12 decembrie 1654[20], o impresiune realizată cu o monedă ce ar putea fi o piesă celtică, imitație locală (de tipul Huși-Vovrieşti) a tetradrahmelor lui Filip al II-lea al Macedoniei[21] (Pl. I.2).

Identificarea cât mai exactă a tipului monetar utilizat pentru sigilare a constituit dezideratul de căpătâi al cercetării de față, șansele acesteia depinzând, însă, de claritatea monedei-sursă, precum și de calitatea imprimării. Toate impresiunile publicate aici redau monedele-sursă în oglindă față de aspectul real; în scopul optimei valorificări a demersului nostru, am întors toate imaginile amprentelor sigilare. De regulă, suprafețele întunecate ale acestor impresiuni corespund suprafețelor ridicate ale monedelor – după modalitatea de încărcare cu cerneală sau fum, așadar exact invers față de imprimarea unor peceți. În concret, au fost identificate următoarele tipuri monetare, descrise aici în ordinea cronologică a pieselor folosite pentru imprimare:

1. Document moldovenesc, emis la Iași, la 7 martie 1621, prin care Lazăr Blidarul, păhărnicel, împreună cu fiicele sale, Aftemiia și Antosiia, vindeau partea lor de sat din Blidereşti, ținutul Trotuș, lui Solomon, fost pârcălab[22]. Pe prima filă a actului, la finalul textului, au fost imprimate în fum șase peceți inelare, alături de care se găsește o singură semnătură, în limba greacă, a catigumenului Mănăstirii Golia, Dositheu al Vatopedului. Pe unul dintre aceste sigilii se distinge aversul unui denar emis de împăratul roman Antoninus Pius în 147-148 (Pl. I.3). Impresiunea prezintă circumferința aproape completă a monedei-sursă, în centrul căreia se distinge clar efigia împăratului, spre dreapta, încoronat cu o coroană de lauri, precum și partea finală a legendei. Întregită, aceasta ar fi ANTONINVS AVG PIVS PP TR P XI [= Antoninus Augustus Pius, Pater Patriae, Tribunicia Potestate Undecima]. Detaliul de la finele legendei, al XI-lea an în care împăratul a deținut și „Tribunicia Potestate", datează emiterea monedei în anii 147-148. Diametrul de 17 mm al impresiunii sigilare atestă faptul că moneda-sursă este un denar[23] bătut în monetăria imperială de la Roma (de argint; aproximativ 3 g) (Pl. I.3a).

Reversul monedei cu care s-a sigilat acest act nu poate fi stabilit cu exactitate. Literatura numismatică înregistrează nu mai puțin de 12 tipuri diferite de revers al monedei descrise aici, toate provenite din monetăria de la Roma, pomenind de cel de-al patrulea consulat al împăratului, cu reprezentări ale unor personaje mitologice (Annona[24], Genius[25], Pax[26], Salus[27] și Liberalitas[28]), a împăratului într-o scenă ritualică[29] sau cu o legenda ce amintea de primul deceniu de domnie[30].

---

[20] BAR, Doc. ist., CXXV/3. Actul a fost publicat, fără facsimil, în DRH B XXXIX: 577-579, Nr. 491. Cel care a folosit această monedă în dreptul iscăliturii a fost diaconul Dragomir, unul dintre martorii întocmirii actului.

[21] Extrem de răspândite în regiunea carpato-dunăreană, imitațiile monetare ale lui Filip al II-lea au fost de multă vreme studiate și publicate în literatura noastră de specialitate (vezi, de pildă, PREDA 1966: 137-172; PĂRPĂUȚĂ 2006: 72-77; MIHAILESCU-BÎRLIBA 2015: 261-281; MUNTEANU, CHIRIAC 2016: 541-581).

[22] BAR, Doc. ist., XXI/77. Actul a fost publicat, fără facsimil, în DIR A XVII/V: 13, Nr. 18.

[23] RIC III 1930: 46-47, Nr. 162-172.

[24] RIC III 1930: 46, Nr. 162 (Pl. I.3b); RIC III 1930: 46, Nr. 163 (Pl. I.3c).

[25] RIC III 1930: 46, Nr. 164 (Pl. I.3d).

[26] RIC III 1930: 46, Nr. 165 (https://en.numista.com/catalogue/pieces260032.html).

[27] RIC III 1930: 46, Nr. 166 (Pl. I.3e); RIC III 1930: 46, Nr. 167 (Pl. I.3f).

[28] RIC III 1930: 46, Nr. 169C (https://en.numista.com/catalogue/pieces260043.html); RIC III 1930: 46, Nr. 169D (https://en.numista.com/catalogue/pieces260042.html).

[29] RIC III: 46, Nr. 168 (Pl. I.3g).

[30] RIC III 1930: 47, Nr. 171A (Pl. I.3h); RIC III 1930: 47, Nr. 171B (https://en.numista.com/catalogue/pieces260048.html); RIC III 1930: 47, Nr. 172 (Pl. I.3i).

2. Document moldovenesc, emis în jurul anului 1640, prin care Varvara, fiica lui Gangur, vindea lui Simeon portar partea ei de moşie din satul Păuleşti, de pe apa Smilei. La această tranzacţie a fost prezent şi fratele vânzătoarei, Gherman din Zmeieni[31]. La finalul textului au fost imprimate în fum două amprente sigilare cărora nu le-au fost asociate semnături. Calitatea deosebită a imprimării acestora, ce păstrează circumferinţele întregi, atestă faptul că ambele sigilii au fost realizate cu aversul, respectiv reversul, aceleiaşi monede, un gros (sau matapan) emis de Lorenzo Tiepolo, doge al Veneţiei între anii 1268-1275[32]. Dimensiunea ambelor impresiuni de 20 mm, confirmă că moneda-sursă folosită la sigilarea actului a fost un gros. Pe avers, în centru, este reprezentat un banner care desparte câmpul monetar, în partea stângă, dogele emitent, cu mustaţă şi capul descoperit, îmbrăcat cu o robă decorată cu pietre preţioase, stând în picioare, privind în faţă, primind cu mâna stângă un pergament (akakia) şi cu mâna dreaptă banner-ul, iar în partea dreaptă, Sf. Marcu, aureolat, în veşminte clericale, stând în picioare, ţinând o Evanghelie în mâna stângă, şi banner-ul cu cea dreaptă. De o parte şi de alta scenei, legenda latină LA TЄVPL / DVX / S M VЄNЄTI [= Lorenzo Tiepolo / Dux / Sanctus Marcus Veneti]. Pe revers, în centru, Iisus Hristos Pantocrator, văzut din faţă, aşezat pe un tron împodobit cu spătar, aureolat cu nimb crucifer, în veşmânt liturgic (*pallium*) şi cu tunică (*colobium*), ţinând pe braţe o Evanghelie. În partea superioară, de o parte şi de alta a nimbului, inscripţia IC - XC [= Iisus Hristos] (Pl. II.1-1a). Sigilarea actului cu o monedă avută la îndemână trebuie să fi aparţinut Varvarei, care, prin gestul său, întărea vânzarea făcută. Cu partea cealaltă, trebuie să fi validat fratele ei despre care, astfel, putem aprecia că nu avea nici un fel de pretenţii asupra părţii de moşie tranzacţionate. Totodată, imprimarea acestei monede pe ambele părţi ne arată că piesa era păstrată în starea ei iniţială şi nu în montura unui inel sau sudată de un mâner. Calitatea impresiunii dovedeşte că moneda, neaflată în circulaţie la momentul emiterii documentului, era păstrată bine, ca pe un artefact preţios.

3. Document din Ţara Românească, emis la 15 noiembrie 1635, prin care Radu, al doilea armaş, cu jupâneasa sa, Maria, vindeau lui Sima vătaf o vie la Târgovişte[33]. La finele actului au fost aplicate opt peceţi în tuş negru, alături de care se regăsesc semnăturile martorilor tranzacţiei. Ultima dintre ele, lângă care a semnat căpitanul Nica, a fost imprimată, cel mai probabil, cu aversul unei monede, un fals din epocă după un solidus emis de Sigismund I cel Bătrân, rege al Poloniei (1506-1548). La rândul ei, moneda-sursă a falsului trebuie să fi fost un solidus (1/3 gros) bătut, cel mai probabil, la Elbląg[34], cândva între anii 1530 şi 1539, piesă dintr-un argint de proastă calitate (.188), cu dimensiunea de 19 mm[35]. Impresiunea sigilară de pe document este de foarte bună calitate şi păstrează întreaga circumferinţă, de 17-18 mm, a aversului monedei cu care a fost realizată. Cu uşurinţă se distinge, în centrul câmpului monetar, într-un cerc perlat interior, acvila Poloniei, cu capul spre dreapta, cu aripile larg deschise şi zborul în sus, având pe piept un scut surmontat de o coroană deschisă; deasupra capului acvilei, un braţ stâng care ţine o spadă. Între cercul perlat interior şi cel exterior se observă o succesiune de semne, latine şi slavone, care imită legenda monedei (Pl. II.2). Modelul acestei imitaţii monetare poate fi descris, în linii mari, la fel: într-un cerc perlat interior, acvila Poloniei, cu capul spre stânga, cu aripile larg deschise şi zborul în sus, având

[31] BAR, Doc. ist., CXXXIX/85.

[32] VÎRTOSU 1956: 534.

[33] BAR, Doc. ist., XLIII/9. Actul a fost publicat, fără facsimil, în DRH B XXV: 173-174, Nr. 164.

[34] KOP 1995: Nr. 7073-7079.

[35] https://en.numista.com/catalogue/pieces175450.html.

pe piept un scut surmontat de o coroană deschisă; deasupra capului acvilei, un braț stâng care ține o spadă. Între cele două cercuri perlate, legenda: SIGIS•P•REX•POLO•DO•PRVSSIE [= Sigismundus primus rex Polonia dominus Prussiae]. Reversul conține, în cercul perlat interior, un scut cu stema orașului emitent, iar între cercuri legenda: SOLID•CIVIT•ELBINK•153Z [= Solidus civitatis Elbingensis, 1532] (Pl. II.2a).

Indiciile care au condus la identificarea impresiunii sigilare cu aversul acestui tip monetar de solidus sunt atât elementele grafice asemănătoare, cât și dimensiunile aproape identice. Cu toate acestea, moneda-sursă folosită de căpitanul Nica pentru a sigila actul este, fără nici o îndoială, un fals. Afirmația este dovedită, pe de o parte, de poziționarea capului acvilei în raport cu mâna care ține spada, postură necunoscută numismaticii poloneze din epocă, precum și semnele grafice neinteligibile care compun pseudo-legenda. La acestea se mai poate adăuga și dimensiunea sigiliului, mai mic cu 1-2 mm față de moneda originală. Cum unele dintre semnele grafice ale pseudo-legendei sunt chirilice, putem bănui că imitația a fost realizată în spațiul slav din jurul regatului Poloniei, poate chiar în Țările Române.

4. Document din Țara Românească, emis la 16 martie 1645, prin care Radu, al doilea armaș, vindea o vie lui Văsiiu, paic[36]. La finele textului au fost aplicate două impresiuni sigilare în tuș negru: una inelară, octogonală, alături de care s-a iscălit vânzătorul, și o a doua, circulară, lângă care a semnat Nica iuzbașa, unul dintre martorii tranzacției. Această a doua impresiune sigilară a fost aplicată cu aversul (decupat pe margine anterior momentului sigilării) unei monede de o jumătate de gros (*półgrosz*) emisă între anii 1548 și 1566 de Sigismund al II-lea August, rege al Poloniei și mare duce al Lituaniei (1548-1572). Impresiunea sigilară, bine imprimată, cu circumferința completă, are dimensiunea de 16 mm și prezintă în câmp, într-un cerc perlat apropiat muchiei, acvila Poloniei, cu capul spre stânga, cu aripile larg deschise și zborul în sus (Pl. II.3). Imaginea este specifică monedelor emise de regii Poloniei în calitate de duci ai Lituaniei, în monetăria de la Vilnius, de pe care lipsesc fie scutul de pe pieptul acvilei, fie brațul cu spadă de deasupra capului. Imaginea din sigiliu este identică cu cea a unui denar emis de același Sigismund al II-lea August, ca duce al Lituaniei[37]. Cu toate acestea, dimensiunea impresiunii, de 16 mm, exclude posibilitatea ca sigilarea să se fi făcut cu un denar (anepigraf) care, în toate cazurile, nu depășește diametrul de 13 mm[38]. Mai mult, confirmarea faptului că actul a fost sigilat cu o monedă de o jumătate de gros ne este oferită tot de detaliile tehnice, cunoscut fiind că acest tip monetar, în întregimea sa, măsoară 19-20 mm[39], iar fără legendă, 16 mm, exact cât impresiunea noastră. Legenda lipsă a monedei, poziționată între cercul perlat interior și cel exterior este, cu unele diferențe la detalii: SIGIS·AVG·REX·POL·MAG·DUX·L [= Sigismundus Augustus rex Poloniae magnus dux Lithuaniae]. Reversul, și acesta cu numeroase diferențe de detaliu apărute în lunga perioadă de emitere a monedei, are în cercul perlat interior, cavalerul lituanian, în armură, cu un scut pe brațul stâng, ținând cu mâna dreaptă o spadă deasupra capului, călare pe un cal aflat în alergare spre stânga; anul emiterii în exergă. Legenda reversului: ·MONETA·MAGNI·DVCAT·LITV [= Moneta magni ducatus Lithuaniae] (Pl. II.3a).

[36] BAR, Doc. ist., XLIII/72. Actul a fost publicat, fără facsimil, în DRH B XXX: 100, Nr. 71.

[37] https://en.numista.com/catalogue/pieces46192.html.

[38] RUZAS 2015: 219-221, Nr. 4-11.

[39] RUZAS 2015: 227-257, Nr. 26-115.

5. Document moldovenesc, emis în ziua de 22 martie 1621, la Doljoc, prin care Gligorie, cu soția lui, Frăsina, vindeau a cincea parte din satul Căbiceni, pârcălabului de Hotin, Miron Barnovschi, viitorul domn al Moldovei[40]. Pe act au fost aplicate, în tuș, șase amprente sigilare rotunde, fără semnături asociate lor. Cea de a cincea se remarcă prin faptul că este de mai mari dimensiuni și că prezintă, de jur-împrejur, o legendă. La o privire atentă a imaginii răsturnate a acesteia, se observă că sigiliul a fost imprimat cu aversul unui trojak emis la Olkusz, în anul 1594, de către Sigismund al III-lea Vasa, rege al Poloniei și mare duce al Lituaniei (1587-1632). Impresiunea, deși cu circumferința integrală, este slab aplicată, centrul fiind, în mare parte, înecat în tuș. Cu toate acestea, se remarcă unele detalii grafice, precum și o bună parte din legendă, cu ajutorul cărora s-a putut identifica cu precizie moneda-sursă. Aceasta, emisă din calitatea de rege al Poloniei, are în câmpul monetar efigia regelui, spre dreapta, încoronat cu o coroană închisă cu cinci fleuroni, având mustață și barbișon și guler încrețit specific epocii. Legenda monedei: SIG III D G REX | POLONI M D L [= Sigismundus III dei gratia rex Poloniae magnus dux Lithuaniae]. Detaliile care ne-au condus la identificarea sigiliului cu trojakul emis la Olkusz în anul 1594 (Pl. II.4a)[41] sunt, profilul regelui, ascuțit, din perioada de tinerețe, coroana ai cărei fleuroni laterali nu depășesc lățimea capului, forma gulerului sub care nu se vede umărul și al cărui vârf desparte legenda imediat după cuvântul „REX" și, nu în ultimul rând, legenda din care se disting, în ordine, literele: „<...>G III D G REX | POLO<...> M D L". Nu în ultimul rând, identificarea este confirmată și de dimensiunea impresiunii sigilare de 20 mm, similară cu cea a acestui tip monetar (Pl. II.4).

Reversul monedei este asemănător majorității trojakilor din această perioadă, diferențele fiind specifice locului și anului emiterii. În partea superioară a câmpului monetar, trei însemne heraldice: în centru, într-un scut surmontat de o coroană închisă, stema familiei Vasa, deasupra căreia este înscris, cu cifre romane, nominalul „III"; în stânga, acvila Poloniei, iar în dreapta cavalerul lituanian călare. Dedesubt, o inscripție pe trei rânduri: GROS·ARG T / RIP·REG·PO / LONIÆ 94 [= Grossus argentum triplex regni Poloniae 1594]. În exergă se poate observa sigla monetară și un scut heraldic cu un leu rampant, încoronat (Lewart) (Pl. II.4a).

6. Document din Țara Românească, emis la 26 februarie 1626, prin care Simion, postelnic, a pus zălog partea sa de sat din Ștefănești, la Vasile vătaf, pentru o sumă de bani împrumutată[42]. La finalul textului au fost aplicate în tuș cinci sigilii. Ultimele patru sunt însoțite de semnăturile ologrefe ale martorilor. Cel de al patrulea sigiliu, aparținând lui Vladul postelnic, a fost aplicat cu aversul unui gros (1/24 taler) emis, în anii 1618-1620/1623-1625, de către Wolfgang Georg, conte de Stolberg (1615-1631). Impresiunea este aplicată perfect, oferind toate detaliile din câmpul sigilar și legenda, necesare identificării monedei-sursă (Pl. III.1). Într-un cerc liniar interior, cerbul casei Stolberg, în mișcare, spre stânga. Legenda aversului: WOLF·GEOR·CO·IN·STOL·[= Wolfgang Georg comes in Stolberg] (Pl. III.1a). Faptul că sigilarea s-a făcut cu un gros (1/24 taler) este dovedit nu doar de detaliile grafice, ci și de dimensiunea identică, de 19 mm, a impresiunii cu cea a monedei-sursă. Anul emiterii monedei este înscris pe reversul monedei folosite. Această parte nevăzută a „sigiliului" are în centru un glob cruciger în interiorul căruia este înscris nominalul „Z4" (a 24-a parte dintr-un taler); crucea depășește cercul liniar interior; de o parte și de alta a acesteia, inițialele maestrului

[40] BAR, Doc. ist., CCCCXXVI/15. Actul a fost publicat în DIR A XVII/V: 451 (facsimil); 26, Nr. 28.

[41] IGER 2008: 86, Nr. O.94.7a. Vezi și KOP 1995: 48, Nr. 975.

[42] BAR, Doc. ist., XXIX/154. Actul a fost publicat, fără facsimil, în DRH A XXI: 34-35, Nr. 22.

monetar „C | Z” [= Christoph Ziegenhorn]. Legenda reversului continuă textul aversului: KON·WER·ET·HO 16|Z0 [= Königstein, Wernigerode et Hohnstein] (Pl. III.1a).

Grosul identificat în sigiliu a fost emis de contele de Stolberg exclusiv în anii 1618-1620, respectiv 1623-1625[43]. Interesant din perspectiva circulației monetare este faptul că, în momentul sigilării actului, la 26 februarie 1626, moneda-sursă era aproape nouă, ajunsă, în mai puțin de cinci ani, în Țara Românească, tocmai din vestul statelor germane, din zona Renaniei de Nord-Westfalia.

7. Act moldovenesc emis la 25 aprilie 1643 prin care Toader din Davideşti vindea câteva părți de sate vărului său, Ștefan din Dragomirești[44]. La final au fost aplicate cinci sigilii inelare în fum, minuțios descrise de editori: două rotunde, două octogonale și unul oval. Lor nu le sunt asociate semnături ale celor care și le-au asumat. În privința celor rotunde, aplicate cu același sigiliu, s-a făcut abstracție de imprimarea lor ciudată, în oglindă, de pe ele fiind citite numărul „195” din „cercul” considerat „postament al crucii” și literele „MONENO”. Cunoscând emisiunile numismatice din spațiul german, afirmăm cu certitudine că cele două impresiuni sigilare rotunde au fost aplicate cu reversul unui dreiling (3 pfennig, 1/192 taler), de argint, emis de orașul hanseatic Lübeck în anul 1621. Detaliile contururilor celor două impresiuni, foarte bine imprimate, atestă că sigilarea s-a făcut cu aceeași monedă-sursă. În câmpul acesteia, într-un cerc liniar, se găsește globul cruciger imperial în interiorul căruia a fost înscris nominalul „192” (a 192-a parte dintr-un taler); legenda conține numele orașului emitent și ultimele două cifre ale anului emiterii: ⁕ MONE NO LVBE 21 [= MONE NOVA LVUBEC <16>21] (Pl. III.2). Reversul acestei monede are în cercul liniar interior vulturul bicefal imperial, încoronat cu o coroană deschisă, cu trei fleuroni care depășește micul contur și împarte legenda, tot latină: CIVITA IMPER [= CIVITAT IMPERIAL] (Pl. III.2a). Având toate aceste detalii, identificarea monedei-sursă cu un dreiling emis în Lübeck este sigură, fapt confirmat și de dimensiunea identică, de 14 mm, dintre cele ale impresiunilor cu cea a monedei-sursă[45]. Fiind cunoscut faptul că acest tip monetar a fost emis, aproape fără întrerupere, în orașul hanseatic în perioada 1609-1712, stabilirea anului înscris pe moneda-sursă, 1621, devine, de asemenea, o formalitate.

8. Act moldovenesc emis la Târgul Frumos, în data de 11 iulie 1669 prin care Anița, dăruiește nepotului Constantin, părțile surorii ei din satul Coșești[46]. La finele documentului, printre iscăliturile martorilor se regăsește amprenta digitală a Aniței și o amprentă sigilară, mare, rotundă, aplicată în negru de fum, căreia nu îi este asociată vreo semnătură. Aceasta din urmă a fost imprimată pe document cu reversul unui ort emis la Gdansk, în anul 1626, de către Sigismund al III-lea Vasa, rege al Poloniei și mare duce al Lituaniei (1587-1632). Acest fapt este susținut atât de detaliile imprimării clare, cât și de dimensiunea similară, de 29 mm, a impresiunii cu cea a unui ort (1/4 taler) polonez din epocă (Pl. III.3). În centrul impresiunii, într-un cerc perlat interior, se găsește un scut oval ce conține stema orașului Gdansk (o coroană surmontând două cruciulițe suprapuse), susținută de doi lei rampanți afrontați, iar deasupra, ultimele două cifre ale anului emiterii monedei-sursă „26”. Legenda reversului debutează cu un decor format din două flori de crin: MONETA:CIVIT:GEDANENSIS [= MONETA CIVITATIS GEDANENSIS]. Aversul

[43] MICHAEL, SCHMIDT 2018: 966, Nr. 18.

[44] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale, filiala Iași, fond „Documente” (în continuare, abreviat SJAN-Iași, Documente), DXII/35. Actul a fost publicat în DRH A XXVII: 638 (facsimil), 87-88, Nr. 81.

[45] https://en.numista.com/catalogue/pieces128005.html. Vezi și MICHAEL, SCHMIDT 2018: 613, Nr. 27.

[46] BAR, Doc. ist., VII/166.

monedei-sursă este, de asemenea, ușor de stabilit. Acesta are în centru, într-un cerc perlat interior, bustul încoronat al regelui, spre dreapta, cu mustață și barbișon, îmbrăcat în armură cu mantie și cu guler gros cu volănașe; coroana închisă desparte legenda: SIGIS:III:D:G:REX·POL:M:D:L:R:PR [= SIGISMUNDUS III DEI GRATIA REX POLONIAE MAGNUS DUX LITHUANIAE RUSSIAE PRUSSIAE] (Pl. III.3a).

9. Act moldovenesc, emis la data de 17 noiembrie 1720, ce reprezintă un raport redactat de Grigore Cucoranu, vornic de gloată, și Axinte uricarul, privind hotarnica satului Mohorâți, din ținutul Tecuci[47]. La finalul textului au fost imprimate zece amprente digitale și un singur sigiliu, rotund, în negru de fum, alături de care a semnat Grigore Cucoranu. Acest sigiliu a fost aplicat cu aversul unei monede de 6 pfennig (1/42 taler), emis la Minden, între anii 1690-1695, de Frederic al III-lea de Hohenzollern, duce de Prusia și elector de Brandenburg (1688-1713). Impresiunea este de slabă calitate, circumferința nefiind întreagă, iar câmpul sigilar destul de încărcat cu elemente greu lizibile. Cu toate acestea, la o privire atentă, pe margine se observă un cerc perlat, caracteristic emisiunilor monetare, iar în centru se distinge un scut heraldic încărcat cu un sceptru, propriu electorilor de Brandenburg. În mod evident, moneda-sursă nu avea legendă circulară (Pl. III.4). Dimensiunea impresiunii, de 19 mm, este identică cu aceea a unei monede de argint, de 6 pfennigi, emise în margrafiatul de Brandenburg, în ultima treime a veacului al XVII-lea. Analiza detaliilor grafice ale acestor emisiuni[48] ne îngăduie să afirmăm că impresiunea de pe documentul nostru s-a făcut cu o monedă emisă la Minden, între anii 1690-1695. Aceasta prezintă pe avers, într-un cerc perlat exterior, acvila încoronată a margrafiatului de Brandenburg, cu capul spre stânga, cu aripile larg deschise și zborul în sus, având pe piept un scut cu sceptrul de elector; de o parte și de alta, inițialele maestrului monetar „B | H" [= Heinrich Bonhorst] (Pl. III.4a). Întregul spațiu de pe revers, în același cerc perlat exterior, a fost rezervat unei inscripții pe cinci rânduri care conține detaliile obișnuite ale unei monede din această epocă: între două flori, nominalul, denumirea monedei, locul și anul emisunii: ✻ 6 ✻ / PF:BRAN / DEB:LAND / MUNTZ / · 1691 · [= 6 PFENNIG BRANDENBURG LANDES MUNZEN] (Pl. III.4a).

Deși limitele extreme ale tuturor actelor menționate aici acoperă exact o sută de ani (1621-1720), remarcăm faptul că cele mai multe se concentrează în prima jumătate a intervalului. În privința utilizatorilor acestor pseudo-peceți, iscăliturile redate alături de impresiuni arată că a fost vorba de mici slujbași (un Vladul postelnic, un Nica căpitan, un Grigore Cucoranu, vornic de gloată și alții), respectiv, probabil, de mici privilegiați rurali (precum Varvara, fata lui Gangur, cu fratele ei, Gherman Zmeieni).

Din punct de vedere cronologic, cu excepția impresiunii realizate cu o piesă de la Antoninus Pius, toate celelalte au la bază monede medievale și premoderne. Întrucât „autentificarea" unui act cu o monedă constituia o adaptare locală a uzanței generale a utilizării unui sigiliu personal, desigur că nu există niciun fel de reguli în spatele acestei practici *sui-generis*. Folosirea unei monede romane poate fi considerată ca un fapt excepțional, aceasta nemaiavând evident putere circulatorie, ceea ce nu înseamnă că asemenea artefacte nu se puteau găsi, în epocă, în descoperiri întâmplătoare. În

[47] BAR, Doc. ist., CXXVIII/216.

[48] Trei sunt emisiunile monetare cunoscute, una cu emisiuni între anii 1676-1687, aparținând lui Frederic Wilhelm I (1640-1688) (https://en.numista.com/catalogue/pieces85225.html) și două, cu emisiuni între anii 1690-1700, aparținând fiului acestuia, Frederic al III-lea, viitorul rege al Prusiei (1688-1713) (monetăria din Magdeburg: https://en.numista.com/catalogue/pieces26707.html; monetăria din Minden: https://en.numista.com/catalogue/pieces154296.html).

privința celorlalte monede, ele corespund în linii mari epocii în care au fost emise documentele, de la intervale surprinzător de reduse (de pildă, grosul cu armele contelui de Stolberg, piesă care în anul 1626 era aproape nouă), până la intervale considerabile (cum este și cazul monedei venețiene de pe documentul din jurul anului 1640). Nu putem ști dacă monedele utilizate erau în circulație, ori dacă nu fuseseră adaptate ca piese de podoabă. Reutilizarea monedelor sub forma obiectelor de preț nu constituie o noutate. Au fost deja identificate monturi de inel cu monede de tip Koson, în colecția Muzeului Civilizației Dacice și Romane Deva, respectiv în cea a Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova, fiind publicată și montura unei piese tip pseudo-Lysmach, dintr-o colecție privată[49]. Un alt inel, cu montura unui denar de la împăratul Traian, a fost descoperit la Schinetea, în județul Vaslui[50]. Au existat și monede moldovenești transformate în inele, fiind cunoscute două exemple, cu piese mari și de calitate redusă[51]. Așadar, nu putem decât să presupunem că situații de acest fel trebuie să fi fost mai multe, inclusiv dintre impresiunile trecute în revistă. Acesta poate fi cazul denarului de la Antoninus Pius, piesă care trebuie să fi constituit o curiozitate în societatea românească a primei jumătăți a secolului al XVII-lea; acesta trebuie să fi fost și cazul jumătății de gros de pe actul 16 martie 1645, obiect prelucrat prin decuparea marginii, care ar fi putut fi fixat în montură. În mod evident, monedele folosite pentru impresiuni de mari dimensiuni, cum este cea cu diametrul de 29 mm, de pe documentul din 11 iulie 1669, nu aveau cum să fie adaptate ca montură de inel. În afara fixării lor sub formă de inele, monedele puteau fi atârnate sub formă de pandantive-talisman, precum cele descoperite la Costești, în Republica Moldova[52], sau salbe, după cum o atestă mărturii din secolul al XVII-lea[53]. În paralel, au existat și monede încrustate ca decor al unor vase decorative[54].

Din punct de vedere geografic, monedele identificate în aceste sigilii provin, în majoritate, din spațiul polono-lituanian, respectiv din cel germanic, detaliu grăitor pentru proveniența masei monetare din Moldova și Țara Românească a acelei perioade. Emisiunilor regale poloneze – inclusiv pentru centre comerciale precum Gdanskul – li se alătură cele din Lübeck și Brandenburg, ceea ce dovedește puterea circulatorie a tirajelor bătute în aceste entități statale. Făcând abstracție de piesa din Antichitate, ne surprinde să găsim în această serie ducatul venețian, mai vechi cu trei secole decât actul pe care a fost imprimat, excelent conservat (după cum o arată calitatea reproducerii sale pe ambele fețe). Nu este, însă, exclus ca și acesta să fi provenit dintr-o descoperire întâmplătoare. Cea mai interesantă impresiune a seriei este, însă, cea provenind din îndepărtatul stătuleț germanic Stolberg, prezență insolită în „peisajul" circulației numismatice din Țările Române. Fără a se putea explica un atare import, nu putem decât să constatăm că mai sunt exemple

[49] PURDEA 2020: 80-85, 94-95, Fig. 2-4 și Pl. I-II.

[50] BUTNARIU 2007: 28-29, Fig. 26.

[51] Autorii mulțumesc doamnei dr. Lilia Dergaciova, de la Institut für Numismatik und Geldgeschichte din Viena, pentru precizările transmise asupra acestor piese încă nepublicate.

[52] Cele două pandantive datează din secolele XIV-XV, transformate, unul dintr-o monedă cu pecetea lui Solomon, al doilea dintr-o monedă cu tamga (BOLDUREANU *et al.* 2023: 149, Fig. 15-16; 158).

[53] „...În timpul domniei lui Vasile [Lupu], ca urmare a asprimii cârmuirii sale, femeile purtau [ca podoabă] salbe de galbeni și puteau merge oriunde voiau fără nicio teamă..." – *Călători străini* VI: 98.

[54] Începând cu secolul al XVI-lea și mai ales în cel următor, după o modă provenită din vestul Europei, în Transilvania sunt confecționate numeroase astfel de obiecte decorative de argint, ce conțin, în general, monede din tezaure descoperite acolo cu monede romane sau cu imitații ale tetradrahmelor thasiene sau ale lui Alexandru cel Mare și Lisimah (TÓTH 2023: 125).

similare, implicând monede venite chiar și de mai departe, cum ar fi moneda emisă în anul 1602 de către regele Franței, Henric al IV-lea, găsită într-un mormânt de la Dragomirna[55].

O problemă iarăși interesantă este aceea a naturii instrumentelor monetare utilizate în loc de sigilii. Identificarea emisiunilor îngăduie formularea concluziei că toate monedele în cauză erau din argint. Acestea puteau fi ușor transformate în obiecte de podoabă, metalul nobil neîngăduind alterarea lor în timp. Excepție ar putea face moneda folosită la sigilarea documentului din 15 noiembrie 1635 care este, fără îndoială, un fals după un solidus emis de regele Sigismund I al Poloniei. Această constatare ne pune în fața unei noi dovezi privind fie circulația în Țările Române a unor bani falși, fie activitatea de falsificare a unor monede occidentale, îndeosebi poloneze, pe teritoriul Moldovei, problemă care a fost constant abordată în literatura de specialitate[56]. Faptul că, din nouă impresiuni una nu are la bază o monedă autentică este deopotrivă grăitor în privința frecvenței pe piață a produselor falsificate.

Conținutul impresiunilor realizate cu ajutorul monedelor are o însemnătate aparte în cadrul demersului de față. Din cele nouă cazuri avute în vedere, trei au un conținut iconografic: efigia împăratului Antoninus Pius, a regelui Sigismund al III-lea, acestora adăugându-li-se aversul și reversul ducatului emis de Lorenzo Tiepolo (acestea din urmă deopotrivă cu caracter iconografic). În schimb, restul de șase impresiuni înfățișează compoziții cu caracter heraldic: acvila poloneză, acvila cu braț și spadă a Prusiei, cerbul casei Stolberg, globul cruciger utilizat de Lübeck, stema completă a Gdanskului și acvila cu sceptru pe piept a Hohenzollernilor de Brandenburg. Raportul între reprezentările iconografice și cele heraldice este net favorabil celor din urmă. Chiar dacă a fost formulată pornind de la un număr redus de cazuri, observația își găsește sprijin în statistica pe care același Jean Nicolas Mănescu a realizat-o, pe marginea impresiunilor sigilografice muntene din intervalul 1626-1632. Astfel, pe marginea celor 207 reprezentări analizate, regretatul autor trecea în revistă 72 de sigilii de tip heraldic, la care adăuga 81 de sigilii pe care le numea „de tip heraldic discutabil". În procente, rezultau 34,8%, respectiv 39,1%, cele două totalizate dând o foarte confortabilă majoritate a sigiliilor cu elemente heraldice. Faptul că și pe emisiunile de care ne-am ocupat tipul heraldic are preeminență în fața tipului iconografic este de natură să arate că participantul medieval/premodern la încheierea de acte avea o tendință certă în direcția utilizării unor instrumente de autentificare – dacă nu întru totul heraldice, atunci măcar îndeaproape înrudite. Cu alte cuvinte, după exemplul marilor boieri utilizatori de inele cu steme veritabile, un Vlad postelnic ori un Nica iuzbașa au dorit și ei să sigileze cu „pajura" monedelor, într-o încercare naivă de arăta că uzanțele „nobiliare" nu le erau întru totul necunoscute.

Tangențial abordată în literatura de specialitate, problema monedelor utilizate în chip de sigilii nu a mai beneficiat de o analiză de o asemenea amploare. Afirmând aceasta avem în vedere că, deși numărul de situații prezentate este redus, totuși efortul depus în vederea selectării materialelor, respectiv a identificării pieselor a fost unul de mare amploare. Însăși constatarea că piesele utilizate pentru sigilare acoperă un mileniu și jumătate de istorie monetară arată complexitatea fără precedent a demersului de față, îndeosebi în privința identificării tipului monetar utilizat pe un document, dintre toate variantele posibil înrudite. Demersul nostru a fost jalonat de nenumărate

[55] PUȘCAȘU 2022: 119.

[56] De departe, cea mai intensă activitate de falsificare a monedelor s-a desfășurat, în secolul al XVII-lea, în monetăria de la Suceava, atât în timpul domniei lui Eustratie Dabija (1661-1665), cât și după moartea acestuia, pilon important al acestui proces fiind gravorul italian Titus Livius Boratini (MOISIL 1915: 53-79; ȚABREA 1938: 69-89; STOIDE 1964: 145-154; SKÖLD 1990: 189-212; PÎNZAR 2006-2007: 435-443).

capcane, care au dus în mod treptat la restrângerea listei: impresiuni care nu erau realizate cu monede din Antichitate, ci cu geme din vremea sau în tradiția Antichității; reprezentări care puteau fi luate drept monede, dar care nu „rezistau" la compararea dimensiunilor lor cu cele ale tipurilor monetare propuse. Exemplele pot continua (exemple în Pl. IV.1-6).

În aparență, folosirea monedelor în loc de sigilii pune societatea medievală și premodernă moldo-valahă într-o lumină defavorabilă, această modalitate de autentificare părând vecină cu impostura. Lucrurile trebuie însă nuanțate. *Primo*, cazurile constatate sunt puține și izolate, nefiind temei pentru a crede în existența unei practici propriu-zise. *Secundo*, sporirea continuă a numărului de acte între particulari i-a găsit pe mulți dintre cei în drept să figureze ca părți ale actului (vânzători, donatori, martori etc.) fără „instrumente de autentificare" specializate, cum ar fi inelele sigilare; o monedă, un nasture, propriul deget puteau ține fără probleme locul unei peceți veritabile, într-o societate foarte flexibilă în asemenea probleme, cum era cea de la est și sud de Carpați. *Tertio*, monedele utilizate pentru validarea de documente nu erau întotdeauna dintre cele aflate în circulație. Oricum ar fi – în circulație sau nu – monedele deveneau adesea obiecte de podoabă, fiind adaptate sub formă de broșe, salbe ori chiar inele; aceasta a facilitat adaptarea lor, ocazională, pentru imprimarea pe documente. *Quarto*, prevalându-se de asemenea modalități de autentificare „la îndemână", contractanții în cauză nu făceau decât să repete ceea ce se întâmplase și în Occident – cu o cuvenită întârziere de câteva secole; imprimarea degetului[57], ori a dinților[58] în ceară nu erau deloc necunoscute în partea cealaltă a continentului.

Demersul de față nu are nicidecum pretenția epuizării subiectului, ci are doar menirea de a atrage atenția cercetătorilor asupra unei practici cu care aceștia este posibil să se mai fi întâlnit. Se dovedește, încă o dată, cât de importantă este interdisciplinaritatea în orice abordare cu specific istoric. În cazul de față, numismatica, sigilografia, dar și arhivistica, paleografia, cronologia ori heraldica au furnizat propriile metode de investigare, cercetarea fiind de neconceput în absența oricăreia dintre acestea.

BIBLIOGRAFIE

ATANASIU, TIRON 2024 — Atanasiu, M.-B., Tiron, T.-R. (eds.), *At the Crossroad of Civilizations. Individuals and Families Reflected by Genealogy and Heraldry*, Hartung-Gorre Publishers, Konstanz.

BIAGGI 1992 — Biaggi, E., *Monete e Zecche Medievali Italiane. Dal Sec. VIII al Sec. XV*, Montenegro, Torino.

BOLDUREANU *et al.* 2023 — Boldureanu, A., Dergaciova, L., Nicolae, E., *Monede și obiecte de metal descoperite la Costești, raionul Ialoveni*, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chișinău.

BUTNARIU 2007 — Butnariu, V. (ed.), *Monnaies et parures du Musée Départemental „Ștefan cel Mare" de Vaslui*, Ed. Panfilius, Iași.

[57] DEMAY 1880: 52.

[58] „…Artiștii care, însărcinați cu reproducerea unui sigiliu, vor vedea pe ceară câteva semne așezate în formă de semilună, nu trebuie să se mire: adesea, ceara era mușcată, pentru a imprima pe ea urma dinților persoanei în cauză. Era vorba de *armele națiunii* (subl.n.), alături de cele heraldice..." (GOURDON de GENOUILLAC 1889: 217).

Călători străini VI — *Călători Străini despre Țările Române*, vol. VI, *Partea I – Paul de Alep*, îngrijit de M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Partea a II-a*, îngrijit de M. Ali Mehmet, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976.

CERNOVODEANU 1977 — Cernovodeanu, D., *Știința și arta heraldică în România*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București.

CERNOVODEANU 1972 — Cernovodeanu, D., *Sur la valeur héraldique des sceaux des boyards Valaques et Moldaves à travers l'histoire des Principautés Roumaines*, in: Gall, F., Jaeger-Sunstenau, H. (Hgg.), *Genealogica et Heraldica. 10. Internationaler Kongreß für genealogische und heraldische Wissenschaften, Wien 14.-19. Sept. 1970*, Vol. 1-2, Heraldisch-genealogische Gesellschaft „Adler", Wien, 589-595.

DEMAY 1880 — Demay, G., *Le costume au Moyen Age d'apres les sceaux*, Librairie de D. Dumoulin et Cie, Paris.

DOGARU 1980 — Dogaru, M., *Sigiliul – izvor istoric și factor cultural*, in: AUB, 29, 123-133.

DOGARU 1978 — Dogaru, M., *L'état actuel et les directions du developpement de la sigilographie roumaine*, in: von Ruepprecht, H.-U. F. (Hrsg.), *Kongressbericht: 12. Internationaler Kongress für genealogische und heraldische Wissenschaften, München, 1974*, Deutsche Arbeitsgemeinschaft genealogischer Verbände, Stuttgart.

DOGARU 1976 — Dogaru, M., *Sigiliile – mărturii ale trecutului istoric. Album sigilografic*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București.

DIR A XVI/IV — *Documente privind istoria României, Veacul XVI, A. Moldova, vol. IV (1591-1600)*, redactor responsabil Roller, M., Ed. Academiei R.P.R., București, 1952.

DIR A XVII/V — *Documente privind istoria României, Veacul XVII, A. Moldova, vol. V (1621-1625)*, redactor responsabil Roller, M., Ed. Academiei R.S.R., București, 1974.

DRH A XIX — *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova, vol. XIX (1626-1628)*, întocmit de Chirca, H., Ed. Academiei R.S.R., București, 1969.

DRH A XXI — *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova, vol. XXI (1632-1633)*, întocmit de Cihodaru, C., Caproșu, I., Șimanschi, L., Ed. Academiei R.S.R., București, 1971.

DRH A XXII — *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova, vol. XXII (1634)*, întocmit de Cihodaru, C., Caproșu, I., Șimanschi, L., Ed. Academiei R.S.R., București, 1974.

DRH A XXVII — *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova, vol. XXVII (1643-1644)*, întocmit de Zahariuc, P., Chelcu, C., Chelcu, M., Văcaru, S., Ciocan, N., Ciurea, D., Ed. Academiei Române, București, 2005.

DRH B XXI — *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, vol. XXI (1626-1627)*, întocmit de Mioc, D., Ed. Academiei R.S.R., București, 1965.

DRH B XXIV — *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, vol. XXIV (1633-1634)*, întocmit de Mioc, D., Caracaș, S., Bălan, C., Ed. Academiei R.S.R., București, 1974.

DRH B XXV *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, vol. XXV (1635-1636)*, întocmit de Mioc, D., Bălan, M., Cămărășescu, R., Fotino, C., Ed. Academiei R.S.R., București, 1985.

DRH B XXX *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, vol. XXX (1645)*, întocmit de Barbu, V., Chiper, M., Lazăr, Gh., Ed. Academiei Române, București, 1998.

DRH B XXXIX *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, vol. XXXIX (1654)*, întocmit de V. Barbu, V., Lazăr, Gh., Constantin, F. M., Ghițulescu, C., Popescu, O. M., Ed. Academiei Române, București, 2010.

GOURDON de GENOUILLAC 1889 Gourdon de Genouillac, H., *L'art héraldique*, Maison Quantin, Paris.

IGER 2008 Iger, T., *Katalog trojaków polskich*, Warszawskie Centrum Numizmatyczne, Warszawa.

KOP 1995 Kopicki, E., *Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i y Polską związanych*, 1-2, Polskie Towarzystwo Numizmatyczne Zarząd Główny, Warszawa.

LAZĂR, TIRON 2016 Lazăr, Gh., Tiron, T.-R., *Din sfragistica boierimii muntene: memoriul din 7 septembrie 1719 și sigiliile sale*, in: SMIM, 34, 265-320.

MICHAEL, SCHMIDT 2018 Michael, Th., Schmidt, T. L. (eds.), *Standart Catalog of World Coins (1601-1700)*, 7th edition, Krause Publications, Iola.

MIHAILESCU-BÎRLIBA 2015 Mihailescu-Bîrliba, V., *În căutarea celților pierduți. Cercetări privind monetăria celtică și imitativă în România, Bulgaria și R. Moldova în anii 2008-2013*, in: Croitoru, C., Dan Hânceanu, G. D. (eds.), *Miscellanea Historica et Archaeologica in Honorem Vasile Ursachi octogenarii*, Ed. Istros, Brăila, 261-281.

MOISIL 1935-1942 Moisil, C., *Inele sigilare boierești din colecția prof. Mihai Seulescu*, in: BSNR, 29-34/83-96, 180-184.

MOISIL 1927-1928 Moisil, C., *Studii de sigilografie românească*, in: RA, 2/4-5, 126-149.

MOISIL 1915 Moisil, C., *Bănăria lui Dabija-Vodă*, in: BSNR, 12, 53-79.

MUNTEANU, CHIRIAC 2016 Munteanu, L., Chiriac, C., *The Hoard with Coins of 'Huși-Vovrieşti' Type Discovered in Huși*, in: Cojocaru, V., Rubel, A., Stah, D., Castelli, Th. (eds.), *Mobility in Research on the Black Sea Region*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 541-581.

PĂRPĂUȚĂ 2006 Părpăuță, T. D., *Moneda în Dacia preromană (secolele IV a. Chr. – I. p. Chr.)*, Ed. Trinitas, Iași.

PÎNZAR 2006-2007 Pînzar, Al., *Talerul „leu" al lui Gheorghe Duca*, in: CN, 12-13, 435-443.

PREDA 1966 Preda, C., *Tezaurul de la Vovrieşti şi unele probleme privind monedele geto-dace din Moldova*, in: ArhMold, IV, 137-172.

PURDEA 2020 Purdea, C., *De la monede la bijuterii. Studiu asupra reutilizării emisiunilor numismatice antice cu legenda Koσωn*, in: *Sargetia*, 11, 69-100.

PUȘCAȘU 2022 Pușcașu, V. M., *Comentarii și observații privind rezultatele cercetărilor efectuate de arheologul Vlad Zirra în anul 1963 la mănăstirea Dragomirna*, in: CI, 61, 113-132.

RIC III 1930 — *The Roman Imperial Coinage*, III. Mattingly, H., Sydenham, E. A., *Antoninus Pius to Commodus*, Spink & Son Ltd., London, 1930.

RÎNZIȘ 1987 — Rînziș, F., *Contribuții la cunoașterea sigiliilor de mari dregători (Țara Românească, secolul XVII)*, in: AIIAI, XXIV, 1, 325-334.

RÎNZIȘ 1982 — Rînziș, F., *Tradiție și continuitate exprimate în sigilii personale din sec. al XVII-lea (însemne și semnificații)*, in: MN, 6, 171-174.

RUZAS 2015 — Ruzas, V., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetos Lietuvos banko Pinigų muziejuje. Katalogas / Coins of the Grand Duchy of Lithuania at the Money Museum of the bank of Lithuania. Catalogue*, Lietuvos Bankas, Vilnius.

SKÖLD 1990 — Sköld, H. E., *Activitatea monetăriei de la Suceava*, in: CN, 5, 189-212.

STOIDE 1964 — Stoide, C., *Însemnări despre meșterii și bănăria lui Eustatie Dabija vodă*, in: AIIAI, 1, 145-154.

SZEMKOVICS, MUREȘAN 2019 — Szemkovics, L.-Șt., Mureșan, A., *Bibliografia sigilografiei românești*, Ed. Gutenberg Univers, Arad.

TIRON, ATANASIU 2019 — Tiron, T.-R., Atanasiu, M.-B., *The Noble Heraldry of the Pre-Modern Moldavia*, in: AȘUI, Istorie, 65, 309-335.

TÓTH 2023 — Tóth, C., *Erdély pénzei. A Lysimachos-aranyaktól a gyulafehérvári veretekig*, Martin Opitz Publisher, Budapest.

ȚABREA 1938 — Țabrea, I., *Originea și activitatea monetăriei lui Dabija-Vodă din Suceava*, in: CNA, 13, 69-89.

VÎRTOSU 1960 — Vîrtosu, E., *Despre dreptul de sigiliu*, in: SCN, 3, 333-346.

VÎRTOSU 1956 — Vîrtosu, E., *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, in: *Documente privind istoria României, Introducere*, II, Ed. Academiei R.P.R., București, 333-558.

Surse web

American Numismatic Society https://numismatics.org/ (accesat la data de 12.10.2025).

Biddr https://www.biddr.com/ (accesat la data de 12.10.2025).

Interaktive Kataloge der Münzkabinette https://ikmk.net (accesat la data de 12.10.2025).

Kooperative Erschließung und Nutzung der Objektdaten von Münzsammlungen https://www.kenom.de (accesat la data de 12.10.2025).

MA-Shops https://www.ma-shops.de (accesat la data de 12.10.2025).

Numista https://en.numista.com/ (accesat la data de 12.10.2025).

Portable Antiquities Scheme https://finds.org.uk/ (accesat la data de 12.10.2025).

Warszawskie Centrum Numizmatyczne Marek Kondrat https://wcn.pl/ (accesat la data de 12.10.2025).

LIST OF ILLUSTRATIONS

Pl. I. **1.** Seal impression with unidentifiable coin (BAR, Doc. ist., CXLVII/30); **2.** Seal impression with unidentifiable coin (BAR, Doc. ist., CXXV/3); **3.** Seal impression with the obverse of a denarius issued by the Roman emperor Antoninus Pius in 147-148 (BAR, Doc. ist., XXI/77); **3a.** Obverse of the denarius issued by Antoninus Pius in 147-148 (RIC III 1930: 46-47, nos. 167-172; © Landesmuseum für Vorgeschichte Halle LDA-Sachsen-Anhalt, O.S.C.A.R., https://www.kenom.de/objekt/record_DE-MUS-805310_kenom_197200/1/); **3b-i.** Possible reverse of the seal denarius: **3b.** RIC III 1930: 46, no. 162; © American Numismatic Society, http://numismatics.org/collection/1911.23.203; **3c.** RIC III 1930: 46, no. 163; © Northamptonshire County Council, https://finds.org.uk/database/artefacts/record/id/218423; **3d.** RIC III 1930: 46, no. 164; © Leicestershire County Council, https://finds.org.uk/database/artefacts/record/id/782326; **3e.** RIC III 1930: 46, no. 166; © Freiburg, Seminar für Alte Geschichte der Universität, ID2110. Photographs by Johannes Eberhardt, https://ikmk.uni-freiburg.de/object?lang=en&id=ID2110; **3f.** RIC III 1930: 46, no. 167; © Landesmuseum für Vorgeschichte Halle LDA-Sachsen-Anhalt, O.S.C.A.R., https://www.kenom.de/objekt/record_DE-MUS-805310_ kenom_197200/2/; **3g.** RIC III: 46, no. 168; © Freiburg, Seminar für Alte Geschichte der Universität, ID2111. Photographs by Johannes Eberhardt, https://ikmk.uni-freiburg.de/object?lang=en&id=ID2111&view=rs; **3h.** RIC III 1930: 47, no. 171A; © Münzkabinett, Kunsthistorisches Museum, ID62390. Photographs by Münzkabinett, https://www.ikmk.at/object?lang=en&id=ID62390&view=rs; **3i.** RIC III 1930: 47, no. 172; © Münzkabinett, Kunsthistorisches Museum, ID62391. Photographs by Münzkabinett, https://www.ikmk.at/object?lang=en&id=ID62391&view=rs).

Pl. II. **1.** Seal impressions with obverse and reverse of a grosso issued by Doge Lorenzo Tiepolo (1268-1275) (BAR, Doc. ist., CXXXIX/85); **1a.** Grosso issued by Lorenzo Tiepolo; BIAGGI 1992, no. 2778; © N•N Numismatic Naumann GmbH, Auction 93, 6 September 2020, Lot 701 (https://media.biddr.com/media/pdf/auction_catalogues/1232.pdf; **2.** Seal impression with the obverse of a counterfeit solidus issued by King Sigismund I the Old (1506-1548) (BAR, Doc. ist., XXI/77); **2a.** Solidus issued by King Sigismund I the Old; © Warszawskie Centrum Numizmatyczne Marek Kondrat, Warszawa, Lot 386678, https://wcn.pl/archive/386678?q=1532; **3.** Seal impression with the obverse of a half groat issued by King Sigismund II Augustus (1548-1572) (BAR, Doc. ist., XLIII/72); **3b.** Half groat issued by King Sigismund II Augustus; KOP 1995: 171-172, nos. 3236-3276; © Warszawskie Centrum Numizmatyczne Marek Kondrat din Warszawa, Lot 384018, https://wcn.pl/archive/384018?q=p%C3%B3%C5%82grosz&page=4; **4.** Seal impression with the obverse of a trojak issued by King Sigismund III Vasa (1587-1632) (BAR, Doc. ist., CCCCXXVI/15); **4a.** trojak issued by King Sigismund III Vasa; IGER 2008: 86, no. O.94.7a.

Pl. III. **1.** Seal impression with the obverse of a Groschen issued by Count Wolfgang Georg of Stolberg (1615-1631) (BAR, Doc. ist., XXIX/154); **1a.** Groschen issued by Count Wolfgang Georg of Stolberg; © MA-SHOP Coins, MA-ID: 17081801500010, https://www.ma-shops.com/brom/item.php?id=170818015&fwdKey=e68e277a4946f30016f0c669948a00ff7bf710fd); **2.** Seal impression with the reverse side of a Dreiling issued by the Hanseatic city of Lübeck in 1621 (SJAN-Iași, Documente, DXII/35); **2a.** Dreiling issued by the Hanseatic city of Lübeck in 1626; © MA-SHOP Coins, MA-ID: 21070314700852, https://www.ma-shops.fr/loebbers/ item.php?id=210703147; **3.** Seal impression with the reverse side of an ort issued by King Sigismund III Vasa (1587-1632); (BAR, Doc. ist., VII/166); **3a.** Ort issued in Gdańsk in 1626 by Sigismund III Vasa; KOP 1995: 7507; © MA-SHOP Coins, MA-ID: 269600418, https://www.ma-shops.com/pegasus/item.php?id=2696; **4.** Seal impression with the obverse of a 6 pfennig issued by Frederick III of Hohenzollern (1688-1713) (BAR, Doc. ist., CXXVIII/216); **4a.** 6 pfennig issued by Frederick III of Hohenzollern; MICHAEL, SCHMIDT 2018: 317, no. 569; © MA-SHOP Coins, MA-ID: 23011101500010, https://www.ma-shops.de/brom/ item.php?id=230111015.

Pl. IV. Sealing impressions with objects that can be mistaken for coins; **1.** Principality of Moldavia, 26 September 1610 (BAR, Doc. ist., LXI/22); **2.** Principality of Moldavia, 15 July 1632 (BAR, Doc. ist., CLXVI/38); **3.** Principality of Moldavia, 13 May 1639 (BAR, Doc. ist., DCCIII/19); **4.** Principality of Wallachia, 26 November 1641 (BAR, Doc. ist., CXCVI/88); **5.** Principality of Moldavia, 28 July 1663 (BAR, Doc. ist., XLV/97); **6.** Principality of Moldavia, 20 June 1678 (BAR, Doc. ist., CXI/195).

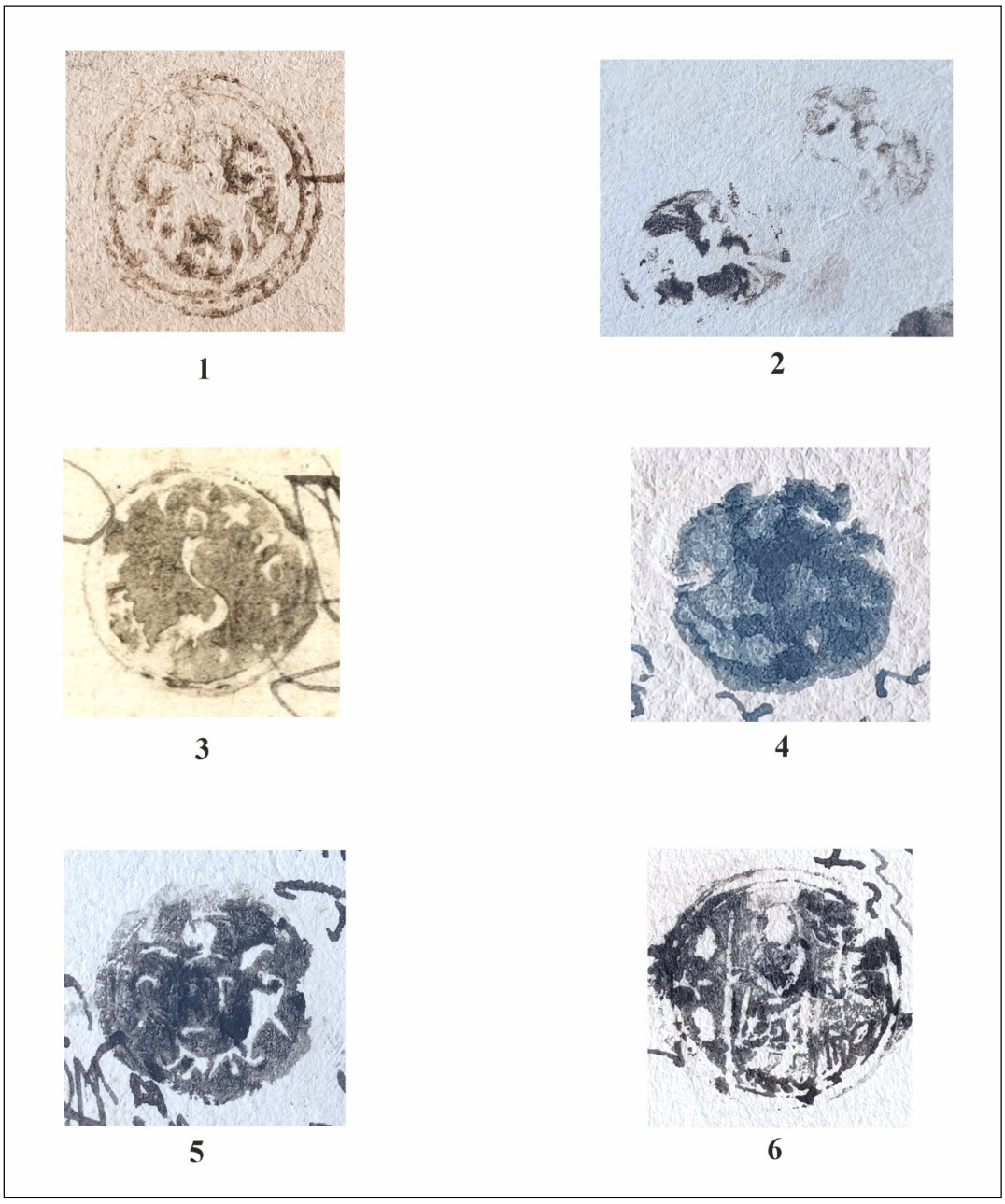
Pl. I. 1-2. Impresiuni sigilare cu monede imposibil de identificat; 3. Impresiune sigilară cu aversul unui denar emis de împăratul roman Antoninus Pius în anii 147-148; 3a. Aversul denarului emis de Antoninus Pius în anii 147-148 (RIC III 1930: 46-47, nr. 167-172); 3b-i. Posibil revers al denarului-sigiliu: 3b. RIC III 1930: 46, nr. 162; 3c. RIC III 1930: 46, nr. 163; 3d. RIC III 1930: 46, nr. 164; 3e. RIC III 1930: 46, nr. 166; 3f. RIC III 1930: 46, nr. 167; 3g. RIC III: 46, nr. 168; 3h. RIC III 1930: 47, nr. 171A; 3i. RIC III 1930: 47, nr. 172.

Pl. II. 1. Impresiuni sigilare cu aversul și reversul unui gros emis de dogele Lorenzo Tiepolo (1268-1275); 1a. Gros emis de Lorenzo Tiepolo; 2. Impresiune sigilară cu aversul unui fals după un solidus emis de regele Sigismund I cel Bătrân (1506-1548); 2a. Solidus emis de Sigismund I cel Bătrân; 3. Impresiune sigilară cu aversul unei jumătăți de gros emis de regale Sigismund al II-lea August (1548-1572); 3b. Jumătate de gros emis de Sigismund al II-lea August; 4. Impresiune sigilară cu aversul unui trojak emis de regele Sigismund al III-lea Vasa (1587-1632); 4a. Trojak emis de Sigismund al III-lea Vasa.

Pl. III.1. Impresiune sigilară cu aversul unui gros emis de contele Wolfgang Georg de Stolberg (1615-1631); 1a. Gros emis de contele Wolfgang Georg de Stolberg; 2. Impresiune sigilară cu reversul unui dreiling emis de orașul hanseatic Lübeck în anul 1621; 2a. Dreiling emis de orașul hanseatic Lübeck în anul 1626; 3. Impresiune sigilară cu reversul unui ort emis de regele Sigismund al III-lea Vasa (1587-1632); 3a. Ort emis la Gdansk, în anul 1626, de Sigismund al III-lea Vasa; 4. Impresiune sigilară cu aversul unei monede de 6 pfennig emise de Frederic al III-lea de Hohenzollern (1688-1713); 4a. 6 pfennigi emis de Frederic al III-lea de Hohenzollern.

Pl. IV. Impresiuni sigilare cu obiecte care pot fi confundate cu monede; 1. Moldova, 26 septembrie 1610; 2. Moldova, 15 iulie 1632; 3. Moldova, 13 mai 1639; 4. Țara Românească, 26 noiembrie 1641; 5. Moldova, 28 iulie 1663; 6. Moldova, 20 iunie 1678.